

շինելու համար ամէն ութը մղոն տեղը մէյմէկ բարձր տեղուանք կընտրեն կամ կըշինեն, ուսկից տեսնուին հեռագրական նշանները : Ս'իայն մէկ նշանը կրնայ յայտնել բառ մը, խօսք մը, կիժամբողջ զուրցուածք մը՝ երբոր երկու կողմէն առաջուց խօսք դրուած ըլլայ անանկ հասկընալու : Երկերկու հոգի միայն պէտք կըլլայ ամէն մէկ հեռագրին . ասոնք միշտ արթուն պիտի ըլլան ու դիտեն . անոր համար երկու հատ դիտակ կունենան աշտարակին պատին վրայ հաստատուած, մէկը դէպ 'ի ան հեռագիրը շտկուած՝ որ պիտի դիտուի, մէկալը դէպ 'ի ան հեռագիրը՝ որուն նշան պիտի տրուի : Վիմացի հեռագրէն մէկ նշան մը տեսնուածին պէս՝ մէկէն 'ի մէկ աշտարակին վրայի հեռագիրը անոր կընմանցընեն : Ս'ը և իցէ նշան՝ գիր կանցընեն, ու հետագայ նշանով առջինը ստուգելէն ետքը՝ գիմացիին իմաց կուտան . ամէն մէկ նշան տալը երկու մանրերկրորդ կըբըշէ : Վշաններուն իմաստը գաղտնիք է . ուստի երկու հոգի միայն դիտեն ու կըհասկընան . բայց այնպիսի նշաններ ալ կան որ ամէն պաշտօնատէրները կըհասկընան : Թէ որ նոյն վայրկեանին մէջ երկու կողմէն ալ մէյմէկ լուր պէտք ըլլայ հասցընել, ուրիշ նշանով մը իմաց կուտայ մէկը մէկալին որ քիչ մը ատեն սպասէ . ու մէկուն ցըցուցածը շուտով մը օրինակելէն ետեւ՝ մէկալինը կառնէ :

Վիշեր ատեն կամ ամպոտ ժամանակ հեռագիրը չգործածուիր . շատ փորձեր ըրին որ ասոր հնարքը գրանեն, բայց տեսնելով որ շատ ծախքի դուռ է՝ մէկգի թողուցին : 1801ին ծովային հեռագիր մըն ալ հնարեցին որ ցամաքայինէն աւելի վարպետ հնարք է :

Ս'ը վերջի ատեններս Ս'տոր անունով գաղղիացին նոր հեռագիր մը հնարեց՝ կազով, ու անունը օգային սուրհանդակ դրաւ :

Վերմանիայի մէջ հիմա ետեւէ են

ուրիշ տեսակ հեռագիր մը հնարելու՝ ելեքտրական մագնիսով, անանկ որ աս գործիքը, այսինքն երկրթէ թելերը, ի փոխայէն Տրեզտա եղած երկրթէ ճամբուն վրայ դնելու ըլլան նէ, որ և իցէ լուր՝ լուսոյ երագուծք մէկ քաղաքէն մէկալը պիտի հասնի :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս' ԵՆԵՐԻ՜ :

Ս' ԵՆԵՏԻԿ քաղքին եղական դիրքը, նմանապէս իր անուանի հասարակապետութեանը հնութիւնը՝ հարստութիւնն ու կառավարութեան կերպը բաւական պատճառ է ուսումնասիրաց հետաքրքրութիւնը վառելու որ աս բաներուս վրայ համառօտ տեղեկութիւն մը առնեն :

Ս' ԵՆԵՏԻԿ քաղաքը շէնքերուն կողմանէ Վերոպայի քաղաքներուն խիստ աղուորներէն մէկն է . իսկ դիրքին կողմանէ բոլոր աշխարհքիս վրայ մէկ հատիկ . վասն զի Վերիական ծոցին ծայրի ծովակին մէջ բոլորովին ծովու մէջ շինած ու մանր մանր կողզիներէ ձևացած է, որ իրարու խիստ մօտ են, ու չորս հինգ հարիւր կամուրջներով կապած են մէկմէկու . ուստի գլխաւոր փողոցներուն շատը ջուր է : Ս'ը ջրանցքներուն ամէնէն երեւելին Քիժ Վրանի՜ ըսուածն է, որ բոլոր քաղաքը երկու կտոր կըբաժնէ . աս երկու մասը կպած են իրարու Ս'իալթոյ ըսուած մեծաշէն կամրջով, որ 1587ին շինուած է՝ մեծամեծ քարերէ . բարձրութիւնն է 30 ոտնաչափ, լայնութիւնը 43, երկայնութիւնը 187, և բոլորը մէկ կամար . վրան երկու գին քսանըջորսական քաղաշէն խանութներ կան, իրեք ալ

Հանգրիւն 'ի խորշ ըզՎէնետիկ մինչ տեսանէր Պոսիդոն
Զի կայր յալիս և տայր պատգամ համատարած ջուրց ծովուն ,
Հապա , առէ , երթ Արամազդ , և ըզՏարպեանդ ամուր վէմ
Եւ զԱրեմին գողող պարիսպ կանգնեալ կառո ինձ ընդգէմ .
Եթէ զՏիբեր ընդ Ովկէանու կըռռես՝ հայեաց յայս 'ի ծոց .
ԸզՀռոմ մարդկան , ըզսա տեսցես պերճ դաստակերտ աստուածոց : — ՍԱՆՆԱԾԾԱՐՈՅ 1 .

անցուդարձի ճամբայ , մէկը մէջ տեղը՝
լայն ու փառաւոր , մէկալ երկուքը
երկու կողմը : Ս'եծ ջրանցքին երկու
դին մէկմէկէ փառաւոր պալատներ
կան . ներսի փողոցներուն ալ գրեթէ
ամէնը մէյմէկ հրապարակի մը վրայ
կը հանեն՝ որ սովորաբար մեծաշէն ե-
կեղեցիով կամ պալատով մը զարդա-
րած է : Հրապարակներուն մէջ ամէ-
նէն մեծն ու հոյակապը սըլյն Ս'արկոսի

հրապարակն է , որուն նմանը չկայ
կամ խիստ քիչ կայ աշխարհքիս երե-
սը . երկայնութիւնն է գրեթէ 528
ոտնաչափ , լայնութիւնը 246 . ասոր

1 Սաննածծարոյ Խաղիայի հռչակաւոր բանաս-
տեղծներէն մէկն է , որ Ժ.Ձ դարուն սկիզբները
ծաղկած է : Խիստ անուանի գրողներուն
կարգն է նաեւ աս վեց տող ոտանաւորը , որ լատին
լեզուով շարագրած է . և Վէնետիկի ծերակոյտը
ամէն մէկ տողին համար հազարական տուգանք
տուեր է եղեր իրեն , բոլորը 6000 տուգանք :

Ճակատը շինած է սրբոյն Սարկոսի եկեղեցին . մէկալ իրեք կողմը զարդարուած է հին ու նոր աղուոր շէնքերով , որ 128 կամարի վրայ շինած են , և ամէն մէկ կամարին դիմացը մէյմէկ խանութ կայ՝ իրարմէ աւելի զարդարուն ու գեղեցիկ : Հրապարակին մէկ կողմը բաց է , ու քոր հրապարակ՝ կըսուի . ասոր աջ դին կայ դուքսին պալատը , որ հիմա գրքատուն է . իսկ ձախ կողմն է փողերանոցը՝ հրապարակին բերանը երկու կրանիթ քարէ սիւներ տնկած են , որ 700 տարի առաջ յունաստանէն բերուած ու պալատին առջև կանգնած են . մէկուն վրայ պղնձէ առիւծ կայ՝ որ քաղաքին նշանն է . մէկալին վրայ սուրբ Սեդոգորոս զօրավարին մարմարիոնէ արձանը , որովհետեւ աս սուրբ ալ քաղաքին պաշտպանն է : Գուքսի պալատին վայրագաւթիթը խիստ մեծագործ ու գեղեցիկ շէնք է . վասն զի աղուոր ճարտարապետութեն զատ՝ զարդարուած է նաեւ վարպետ արձանագործներուն փորուածքներով ու երևելի արձաններով : Խիստ երկայն կըլլար թէ որ աս շէնքիս մէջի եղած ամէն բաները ու զէինք ստորագրել . այսչափ զուրցենք որ աս պալատիս վրայ Խոալիայի էն երևելի արձանագործները , ճարտարապետներն ու պատկերահանները աշխատած են , ու ներսը դուրսը կըրցածնուն չափ զարդարած գեղեցկացուցած են : Ետ երևելի շէնք է նաեւ փողերանոցը , որ 938 թուականէն ՚ի վեր խիստ անուանի եղած է՝ աս տեղս կոխուած ոսկիէ արծրթէ և պղնձէ ստակներով : Արբոյն Սարկոսի եկեղեցին հոյակապ տաճար մըն է միջին դարու ճարտարապետութեւ շատ զարդարուն , անանկ որ մէջի գեղեցիկ ու գոյնզգոյն մարմարիոն սիւններուն ու միւսիոն պատկերներուն հարստութեանն ու աղուորութեանը՝ չափ չկայ . աս եկե-

ղեցիիս շինութիւնը սկսեր է 976ին , ու լմընցեր է 1071ին . երկայնութիւնն է 220 ոտնաչափ , լայնութիւնը՝ խաչաձև միջոցէն առնելով՝ 180 : Սեծ դրանը վրայ դրսի կողմը դրած են անուանի չորս թափծու պղնձէ ձիերը . ասոնք ատենով յունաստան թափուած են եղեր , ետքը՝ Երոն կայսեր յաղթական կամարին վրայ դրուեր են Հռոմ՝ անկէ փոխադրուեր են Կոստանդնուպօլիս , ու Խիսպանը ըսուած հրապարակին մէջն են եղեր . իսկ 1206ին ատենները վենետիկեցիք ուրիշ շատ մեծագանձ աւարներու հետ աս ձիերն ալ տարեր են Սէնտիկ : Եկեղեցիէն քիչ մը հեռու է զանգակատունը , որուն բարձրութիւնը 325 ոտնաչափ է . ասոր վրայէն ամբողջ քաղաքը , ու Երիտիկան ծոցին մեծ մասը կըտեսնուի : Օանգակատան դիմացն է մեծ ժամացուցին աշտարակը , որ շատ անուանի է իրեն ձևին ու հարուստ մարմարիոններուն համար : Արիշ բազմաթիւ եկեղեցիներուն մէջ տասուերկուք մը կան որ խիստ մեծագործ ու հարուստ են՝ զանազան մարմարիոն քարերով ու սիւներով :

Սէնտիկի նաւարանը՝ երկար ատեն բոլոր Եւրոպայի նաւարաններուն առջինը եղած է , և հիմայ ալ բաւական անուանի է իր գործարաններուն կարգաւորութեանը և ընդարձակութեանը համար , թէպէտեւ առջի ատեններուն պէս բանուկ չէ : Հասարակաց շէնքերուն և ուսումնական ընկերութիւններուն մէջ անուանի է գեղարուեստից ճեմարանը , պատրիարքական դպրատունը , թագաւորական վարժարանը , տնկաբանական պարտէզը , ծովային կրթութեւ զինուորական դպրոցը , գիտութեւ և արուեստից ճեմարանը , աթենէոն ևն : Սեծամեծ պալատներուն մէջ երևելի են

1 Piazzetta.

2 Զարգանէ :

1 Ոմանք կըսեն թէ մեր Տիրիթ թագաւորը ընծայ խրկեր է հռոմայեցւոյ աս ձիերը :

2 Թիւրսանէ :

Փեղարոյ, Սեցյոնիբոյ, Լրաստի, Լրիմանի, Վորնէր, Պալպի, Սեփոլոյ, Փիզանի, Լապիա, Լենտրամին ըստած ցեղերուն պալատները, և ուրիշները, որ մէյմէկ թագաւորական ապարանքի կրնանին. բայց շատը երեսի վրայ են հիմա՝ քանի որ վենետիկեցւոց տէրութիւնը վերցուեր է:

Վաղաքին չորս կողմը զանազան կղզիներ կան. երեւելի է Սուրան քաղաքը, ուր են Սենետիկի ապակագործութեան անուանի գործարանները. սուրբ Սաղար, որ մեր վանքն է. Փելեսթրինա, որուն քովն է Սուրացի ըստած մեծագործ պարիսպը կամ քարէ թումբը, որ մեծ ծովուն ալիքներուն դէմ շինուած է անբաւ ծախքով ու զարմանալի ճարտարութեամբ:

Արովհետեւ ադրիական ծոցին աս ծայրը տեղ տեղ խոր ու տեղ տեղ խիստ ծանծաղ է, և աւաղը մէկդիէն մէկալ դին դիզուելով՝ դրսէն եկած նաւերուն ճամբան կրգոցէ, ու առանց առաջնորդի չեն կրնար ներս մտնել, հիմա տէրութիւնը ան մեծ ծովուն մէջ ահագին երկայնութեւն ջրանցք մը բանալ տալու վրայ է՝ երկու կողմը մեծամեծ քարերէ թումբեր շինելով, որով նաւերը ասկէ ետքը շիտակ ներս կրնան մտնել: Երկրէն ճամբայ մըն ալ շինուեցաւ անցեալ տարւոյն վերջերը Սենետիկէն դէպի Փատուա քաղաքը, որուն վրայէն շոգեկառքերը օրը իրեք չորս անգամ կերթան ու կուգան. աս ճամբան քիչ ատենէն Փատուայէն անդին շարունակուելով՝ ինչուան Սիլան կը հասնի: Երբիս ալ ցամաքէն ինչուան Սենետիկ եղած միջոցը, որ 3 մղոնի չափ տեղ ծով է, քարաշէն կառուելով մը շինուելու վրայ է խիստ գեղեցիկ ու հաստատուն, որուն վրայէն շոգեկառքը ինչուան քաղաք պիտի գայ: Երբ կայ որ Սենետիկի վաճառականութիւնն ու մեծութիւնը՝ որ ինչուան հիմա շատ ընկած էր՝ աս եր-

կրթէ ճամբուն բանելովը, և ան ծովուն մէջ շինուած թումբովը քիչ ատենի մէջ նորէն ծաղկի: Եւ տարի ամսուս առջի օրերը սկսան կազով լուսաւորել քաղքին գլխաւոր փողոցները, և միտք ունին կազին գործարանը երկուք ընել որ բոլոր քաղաքն ալ վայելէ ան պայծառ ու անոյշ լոյսը: Սենետիկ քաղքին հիմակուան վիճակին վրայ այսչափ համառօտ տեղեկութիւն տալէն ետքը, կարճ կերպով յիշատակենք նաև վենետիկեցւոց հին պատմութիւնը, կառավարութիւնը, և վաճառականութիւնը:

Սենետիկիք Խտալիային ատենով Սենետիա ըստած գաւառէն եկած են, որ հիմա Փատուա ու Սիլենցա քաղաքներուն կողմերը կիյնայ: Ինչուան Վրիստոսի 400 թուականը հռոմայեցւոց պաշտպանութեւն տակն էին. բայց երբոր հռոմայեցիք սաստիկ տկարացան, և հիւսիսային ագգերը Խտալիայի վրայ սկսան վազել, վենետիկացիներուն շատը Վրիստոսի 421 թուականին ելան Եգրիական ծոցին մէջ՝ Սիալթոյ անունով կղզին գնացին, ուր որ քանի մը ձկնորսներ կային, ու հոն սուրբ Յակոբ անունով եկեղեցի մը շինեցին որ ինչուան հիմա կեցած է. ետքը ան կղզիին անունն ալ իրենց հայրենեաց անունովը Սենետիա կամ Սենեցիա՝ դրին: Երբոր Խտալիաս բռնաւորը Խտալիա վազեց, Սենետիա գաւառին մէջ մնացած ժողովուրդն ալ առջիններուն նայելով փախան գնացին Եգրիական ծովուն մէկալ կղզիները բնակեցան. ետքը բոլորը միանալով այնչափ զօրացան, որ վեցերորդ դարուն մէջ Յուստինիանոս կայսեր ալ օգնելով բարբարոսները Խտալիայէն դուրս վաճառեցին:

1 Մեր լեզուով Սենետիկ ըսուելը անշուշտ հռոմայեցւոց կամ գերմանացւոց լեզուէն առնուած է որ Սենետիկ կրնան: Սիլիկեցւոց ատենի գրուածքներուն մէջ Սիլէթ ալ ըստած է՝ գաղղիարենէ առնելով, որ Սիլէ կրնան. իսկ Սիլէթ ըսելը ձեռագրի սխալ կերպով, բայց գործածուած է:

Յուստինիանոսին զօրապետը՝ Լերսէս պատրիկ հայկազն՝ թշնամիները հաւածելէն ետքը Սէնետիկ գնաց, ու ինչպէս որ պատերազմին ատենը ուխտեր էր՝ հօն երկու եկեղեցի շինեց մեծ հրապարակին մէջ գիմացէ գիմաց. մէկը կըսուէր սուրբ Ստեփանոս (որ Սարկոս աւետարանչին մարմինը հօն փոխադրուելով, ու նորէն շինուելով սուրբ Սարկոս ըսուեցաւ), մէկալը սուրբ Սինաս ու Վեմինիանոս. (ասիկայ ալ՝ Լափուէոնը աւերեց ու տեղը պալատ շինեց)։ Սէնետիկեցիք երբոր թշնամիներուն ձեռքէն խաղաղացան՝ սկսան իրենց քաղաքը մեծցընել, և 72 կղզիները քարաշէն կամուրջներով միացուցին։ Լերսէս պատրիկին մեռնելէն ետեւ, երբոր լոմ պարտացիք սկսան Խաալիայի վրայ վազել, վենետիկեցիք տեսնելով որ գրեթե խաւոր մը չունենալուն համար թըշնամեաց ոտքին տակը կերթան, միաբանեցան, ու 697ին Հերակլիա ըսուած կղզիին մէջ իրենց իշխան հաստատեցին Պողոսկիոս Բնափեստոս աւանուով մէկը, և անունը դրաւ կամ քոճէ գրին՝։ Ութերորդ դարուն մէջ դուքսին աթոռը Սալամոք ըսուած տեղը փոխադրեցին. բայց վրան հարիւր տարի չանցած՝ երբոր գաղղիացիք մեծ նաւերով վենետիկեցւոց վրայ վազեցին, դուքսը իր ժողովրդովը Սիալթոյ քաղուեցաւ։ Վաղղիացիք ծովուն մակընթացութեան ատենը յաջողութեամբ ներս մտան. բայց 6 ժամէն ետքը երբոր տեղատուութիւնը սկսաւ, ու ջուրը քաղուեցաւ², բոլոր գաղղիացւոց նաւերը ցամքած գետնի վրայ նստան. վենետիկեցիք ալ առաւ-

ջուց պատրաստուած ըլլալով թեթեւաւերու մէջ մտան ու վազեցին անոնց վրայ, և մեծ ջարդ տալով ետդարձուցին։ Տասներորդ դարէն ետքը քանի գնացին ու ժողովան ու հարստացան վենետիկեցիք. ծովու ցամաքի վրայ շատ յաղթութիւններ ըրին, և վաճառականութեամբ ալ այնպէս մեծցան որ Սիջերկրականին ու Սեփոն վրայ ձենովացիներէն վար չէին մնար. մեծ քաջութիւն աւագակները ջնջեցին. խաչակրաց մեծամեծ օգնութիւններ ըրին. մեծ քաջութիւն պաշտպանեցին Ղեքսանդր Գ պապը՝ Փեդերիկոս Ա կայսեր ձեռքէն։ Երբ տասներորդ դարուն գաղղիացւոց հետ միաբանեցան, և Լոստանդնուպօլսի վրայ վազեցին ու առին՝ Հենրիկոս Տանտոլոյ զօրապետին առաջնորդութեամբը, որ 80 տարուան էր, ու աչուրներն ալ գրեթէ կուրցած, և յունաստանի մեծ մասին ալ տիրեցին։ Ղենովացիք, որ միշտ թշնամի էին վենետիկեցւոց, անոնց ըրած յաղթութիւններն ալ չկրնալով քաշել՝ աւելի թշնամացան, ու շատ անգամ պատերազմելով յաղթեցին՝ յաղթուեցան. ետքը ետքը Վեօճա քաղաքին մօտերը սոսկալի ջարդ կերան վենետիկեցիներէն։ Եւ տեսնելով ցամաք երկրի քաղաքներուն բնակիչները, իրենց կամքով վենետիկեցւոց տակը մտան։ Բնիկ ետքը իրեք հարիւր տարի չափ ալ գրեթէ անդադար պատերազմը ըրին վենետիկեցիք այլեայլ ազգաց ու նաւ սամանեանց հետ. և թէպէտ շատ անգամ յաղթեցին, բայց վերջապէս Լիպրոսը՝ Լրետէն ու Սուան ձեռքերէն ելաւ։ Բնիկ ետքը վենետիկեցւոց ու ժողովրդեաց, զեղեռութիւնը մէջերնին զօրացաւ, անմիաբանութիւնը շատցաւ. ու հաղիւ թէ քիչ մը հանդարտեցին պատերազմներէ՝ 1797ին գաղղիացիք՝ Լափուէոն Պոնափաութիւն առաջնորդութեամբը եկան ցամաքին տիրեցին, բոլոր ժողովուրդը ոտք հանեցին, ու դուքսն ալ ստիպեցին որ հրաժարի, և ազնուապե-

1 Դուքս բառը լատիներէն է, dux, որ առաջնորդ կընշանակէ։

2 Մակընթացութիւն և տեղատուութիւն կըսուի՝ ծովու ջրերուն կանոնաւոր կերպով բարձրանալն ու ցածնալը. որուն պատճառը լուսնին ու արեւուն երկրիս հետ ունեցած ձգողութիւնն է. աս մակընթացութիւնն ու տեղատուութիւնը վենետիկի ծովակին մէջ խիստ զգալի է, անանկ որ տեղատուութեան յատակին շատ տեղերը գրեթէ բոլորովն կըցամքին։

տութեան տեղը ռամկապետութիւն ըլլայ վենետիկեցւոց կառավարութիւնը . քաղաքին իշխաններէն շատն ալ կաշառք առնելով իրենց տէրութիւնն ու անառիկ քաղաքը գաղղիացւոց ձեռքը մատնեցին : Ինոնք ներս մտնելով, ութը ամսուան մէջ քաղաքին երեւելի հնութիւնները, գեղեցիկ պատկերները, արձանները, ոսկին ու արծաթը կողոպտեցին տարին Վաղղիա, և ետքը քաղաքը Լաստրիայի Ֆրանչիսկոս Բ կայսեր յանձնեցին . որով աս երեւելի տէրութիւնն ալ վերջացաւ :

Վենետիկեցւոց կառավարութիւնը առջի բերան ռամկապետական էր . ետքը ազնուապետական եղաւ , քի ազնուական պատրիկներու ձեռք անցաւ, որ 1723ին 2959 հոգի էին . ասոնց գլխաւորը դուքսն էր, բայց իր իշխանութիւնը զաւկըներուն չէր անցնէր, և գրեթէ միայն անունովը վեր էր մէկալ պատրիկներէն . 41 պատրիկ օրէրով դքսին պալատը քաշուած՝ առանց ուրիշի հետ խօսելու կրնարէին դուքսը , ու երկրորդ օրը բարձր աթոռի մը վրայ նստեցուցած՝ բոլոր սրբոյն Վարկոսի հրապարակին մէջ կը պարտցընէին . ան միջոցին դուքսը իր անունովը նոր տպուած ստակ կը ցրուէր ժողովրդեան . ետքը պալատին մեծ սանդուխէն վեր որ կելէր՝ մեծերէն մէկը . դուքսի թագը գլուխը կը դնէր, որ սրտաձև գլխարկ մըն էր՝ սուղ քարերով զարդարած : Վուքսէն ետեւ պատուաւոր պատրիկները սրբոյն Վարկոսի գործակալ՝ ըսուածներն էին՝ 12 հոգի, և ասոնք մեծ հրապարակին վրայի պալատները կը բնակէին : Լուսնին և գլխաւոր ատենը Վեծ ատենն՝ կըսուէր, որուն ձեռքն էր բոլոր տէրութեան ընդհանուր կառավարութիւնը . երկրորդը Երակոյտ՝ կըսուէր՝ 120 հոգի, որ պատերազմի ու խաղաղութեան վերաբերեալ բաները կը հոգար, քաղաքական ու եկե-

ղեցական պաշտօնատէրները կընտրէր և այլն . երրորդը Վոդով տասանց՝, որ 10 հոգի էին՝ ծերակուտէն, դուքսն ալ ճիւղհոգականով մէջը կըսեպուէր, ու կըլլային 17 . ասոնց ձեռքն էր գերագոյն իշխանութիւն կենաց և մահու, և ամէն մեծամեծ դատաստանները ասոնք կը տեսնէին՝ ամենայն գաղտնութեամբ : Լս ժողովին մէջէն ալ իրեք հոգի կընտրուէին որ Վանիչք տէրութեան՝ կըսուէին, ու ամէն տեղանհամար լրտեսներ ունենալով բան չէր ըլլար որ չիմանային : Ուրիշ շատ ատեններ ու մանր ժողովքներ ալ կային որ հոս յիշատակելը աւելորդ է :

Վենետիկեցւոց եկեղեցական ու քաղաքական հանդէսները խիստ շատ էին, ու ինչուան հիմա շատ են . և ժողովուրդը որչափ ալ աղքատ ըլլայ՝ կընայի որ իր սովորական ուրախութիւններէն ու զբօսանքներէն ետ չմնայ :

Վանի որ Փորթուքէզները արեւելեան Հնդկաստանի ճամբան չէին գտած , բոլոր Սիջերկրականին ու Սե ծովուն վաճառականութիւն վենետիկեցւոց ու ձենովացւոց ձեռքն էր, և արեւելքի վաճառքը արեւմուտք տանող բերողները միայն ասոնք էին :

Վենետիկցիք ուրիշ երկիրներ աւելի աս վաճառքներս կը տանէին . բրդեղէն ու մետաքսեղէն ձեռագործներ, ապակի , հայլի , երկրթ գործիքներ, փղոսկրէ սանտրեր, դիպակ , չուխայ , ցփսի՝, ուլունք՝, սապոն , մոմ , ազնիւ թիւրակէ՝, շաքար . և ինչուան հիմա գլխաւոր բերքերը ասոնք են :

Լտենով աս քաղաքիս մէջ կային մեր ազգէն ալ երեւելի վաճառականներ, որ աւելի պարսկաստանէն եկած ջուղայեցիք էին , ու իրենց հարստութեամբն ու հաւատարմութեամբը տէրութեան առջևը մեծ անուն ունենալով մասնաւոր արտօնութեամբ սրբոյն Վարկոսի հրապարակին մէջ

1 Procuratori.
2 Gran Consiglio.

3 Senato.

1 Consiglio de' dieci.

2 Inquisitori di Stato.

3 Եւէ :

4 Պօճուգ :

5 Թիւրէ :

տեղը վրանի ձեռով խանութներ ունէին, ու հոն ակնավաճառութիւն կընէին: Այեղեցի մըն ալ շինած են սուրբ խաչ անուանով. որ թէպէտ պըգտիկ է, բայց գեղեցիկ ճարտարապետութեամբ շինուած է, և իրեք սեղան ունի մարմարիոն քարերով շինած, քովն ալ պղտի ժամատուն մը:

Ռուսի Հայաստանին նշանը:

ԲՁԳԻ կամ երկրի կամ տէրութե մը մասնաւոր նշան ունենալը ամէն ազգաց մէջ ալ կայ, ու խիստ հին սովորութիւն է: Թեւեալոց նշաններ բու, թրակացւոցը մահ, կեղտացը թուր, հռոմայեցւոցը արծիւ, կարբեդոնացւոցը ձիու գլուխ, սաքսոնացւոցը վագուկ ձի, հին փրանկացը առիւծ, գոթացւոցը արջ. հայոցը արծիւ, և Ռուբինեանց աւտենը առիւծ: Հին ատեն ամէն ազգ ուզածին պէս կը փոփոխէր կամ կըզարդարէր իր նշանը. իսկ հիմակուան տէրութիւնները ինչ նշաններ որ առեր են՝ կըջանան միշտ անփոփոխ պահել, և ասոր համար մասնաւոր պաշտօնատէրներ ու ատեաններ ունին. զանազան կանոններ ալ կան նշան շինելու կամ ձեւաքննելու վրայ, որ կնքաբանութիւնը կըսորվեցընէ, ու եւրոպացիք աս գիտութեանս՝ պաշտօն կըսեն. գլխաւոր կանոններէն մէկն աս է որ նշանը որչափ կարելի է պարզ ըլլայ, ու ազգին կամ տէրութեանը և կամ երկրին յատկութիւնները խորհրդաւոր ու գիւրին կերպով մը հասկըցընէ:

Ռուսիոյ տէրութիւնները կամ նահանգներն ալ մէյմէկ նշան ունին, 1833ին Ռուսաց տէրութիւնը հայաստանին

համար ալ նշան որոշեց՝ աս ձեռով.

Ա. Չուաձե վահանի մը վր՝ գըլխաւոր բաժանմանը մէջ կապոյտ են. թակայով Սասիս լեւան ձիւնապատ արծաթափայլ գլուխը՝ ճերմակ ամպերու մէջ. լեւան ծայրն ալ՝ Նոյի տապանը՝ բոլոր ոսկի. յայտնի է որ ասով հայաստանին պատմական հնութեան ազնուութիւնը կը հասկըցուի:

Բ. Սահանին վարի կողմը երկուք բաժնուած ըլլալով, աջ կողմը կարմիր են թակային վրայ հայոց արշակունի թագաւորներուն հին թագը կայ բարձր ու երկայն ձեռով բոլոր ոսկի, թագին ճակատը աստղ մը, ու չորս դին մարգարտով լեցուն, կապն ու են թական կապոյտ. աս ձեւը արշակունեաց հին դրամներէն առնուած է, և կընշանակէ հայաստանի հին ու անուանի թագաւորութիւնն որ ատենով ունեցեր է:

Գ. Չախ կողմը կանանչ են թակայի վրայ լճմիածնայ կաթողիկէն՝ բոլոր արծը թէ, միայն գմբէթներն ու խաչերը ոսկիէ. ասով կիմացուի հայաստանի կրօնքը, և մասնաւոր կերպով հայկական նահանգին՝ դիրքը:

Դ. Սերի բաժանման մէջ՝ ոսկի են թակայի վրայ Ռուսի արծիւը, որ բռնած է թէ վահանը և թէ անոր տակի բաժանմունքները, և բոլոր նշանին վրայ կեցած է կայսերական թագը:

Նշանս հնարողն է Դեմետր Տաշքով թագաւորական խորհրդականը, և կայսրը հաստատած է՝ որ 1833էն ետքը ան ըլլայ հայկական նահանգին նշանը:

1 Աս հայկական նահանգ անունը Ռուսաց տէրութիւնը գրաւ հայաստանի ան մասին՝ որ 1828ին պատերազմով առաւ Պարսից ձեռքէն: